

ОДЕСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ

ЖИЛА Анна Сергіївна

УДК 347.764(477)

**СТРАХУВАННЯ ЯК СПОСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ЗОБОВ'ЯЗАНЬ В ЦИВІЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ**

Спеціальність 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес;
сімейне право; міжнародне приватне право

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Одеса – 2009

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Одеській національній юридичній академії Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
ХАРИТОНОВ Євген Олегович,
Одеська національна юридична академія,
завідувач кафедри цивільного права

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
ШИШКА Роман Богданович,
Національний університет державної
податкової служби України,
професор кафедри цивільно -
правових дисциплін;

кандидат юридичних наук
ЖЕКОВ Володимир Іванович
Одеський апеляційний господарський суд,
суддя

Захист відбудеться 28 лютого 2009 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.03 Одеської національної юридичної академії за адресою: 65009, м. Одеса, Фонтанська дорога, 23.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Одеської національної юридичної академії за адресою: м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий 28 січня 2009 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

П.П. Музиченко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми пояснюється тим, що побудова ринкової моделі економіки, відновлення приватних засад у господарюванні і формування приватного підприємництва зумовили посилення уваги до інституту страхування та правової сфери інтересів осіб від руйнівної дії нещасних випадків, несприятливих змін ринкової кон'юнктури тощо. Крім того, небезпека може бути спричинена діями самих суб'єктів господарювання – через неналежне виконання або взагалі невиконання взятих на себе зобов'язань.

Особа, яка приймає участь в договірних відносинах зацікавлена в зменшенні ризику невиконання зобов'язання контрагентом або зведенні його до мінімуму. При вступі в цивільно-правові відносини їх учасники намагаються не допустити будь-яких порушень. Однак реалії цивільного обігу, а також судова практика свідчать про те, що юридичні обов'язки не завжди виконуються належним чином. Відповідно сторона, яка вступає в договірні стосунки може бути не впевнена в своєму контрагенті, а тому у неї виникає зацікавленість в створенні таких умов, щоб навіть у випадку невиконання контрагентом прийнятих на себе зобов'язань, власна майнова сфера не зазнала втрат (збитків). В умовах вільної конкуренції та розвитку торгівлі особливого значення набуває система видів забезпечення зобов'язань, що передбачена цивільним законодавством і дозволяє вирішити проблему захисту майнової сфери кредитора.

Одним із поширених нетрадиційних способів забезпечення виконання зобов'язань, що використовуються суб'єктами цивільних правовідносин є страхування.

Як свідчить досвід становлення інституту страхування, воно є обов'язковим елементом кожної економічної і соціальної системи суспільства. Без розвинутої системи страхування економіка успішно функціонувати не може. Страхування є одним із суттєвих механізмів для поновлення порушених майнових інтересів осіб у випадках непередбачуваних втрат.

Страхова діяльність перестала бути монополією держави і здійснюється страховиками. Страхування є найбільш поширеним і широковживаним способом мінімізації ризиків, з якими стикаються суб'єкти господарювання при здійсненні господарської діяльності, оскільки ризики слід вважати невід'ємною частиною господарської діяльності.

Одними з найбільш поширених ризиків, з якими стикаються суб'єкти господарювання, є ризики, пов'язані з втратою прибутку, а також із втратою або пошкодженням майна. Тому, одним з основних завдань при проведенні заходів щодо забезпечення виконання договорів є розробка механізму мінімізації втрат в господарській діяльності.

Слід зауважити, що сучасний стан правовідносин страхування на страховому ринку України свідчить про серйозні суперечності та прогалини в чинному законодавстві. У зв'язку з цим створення системи фінансових гарантій, розвиток страхування в Україні як механізму захисту майнових інтересів є і

необхідним, і особливо значимим.

Усе це зумовлює необхідність поглибленого дослідження цивільно-правових норм, що регулюють правовідносини страхування як виду забезпечення виконання зобов'язань у цивільному праві. Тож, встановлення теоретичного підґрунтя та висвітлення практичного використання правовідносин страхування, визначення їх місця в системі забезпечення виконання зобов'язань є досить актуальним.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційного дослідження є складовою частиною комплексної науково-дослідної теми Одеської національної юридичної академії на 2006-2010 роки «Традиції та новації у сучасній українській державності і правовому житті» (державний реєстраційний номер 0106U004970) та науково-дослідного плану роботи кафедри цивільного права на 2006-2010 роки «Традиції та новації у сучасному цивільному праві України», що є складовою загального напрямку дослідження Одеської національної юридичної академії.

Мета і завдання дослідження. Метою наукового дослідження є теоретичне опрацювання цивільно-правових проблем страхування як способу забезпечення зобов'язань, аналіз відповідної практики та обґрунтування пропозицій, спрямованих на вдосконалення правового регулювання цього виду страхування.

Для досягнення вказаної мети здійснено спробу вирішити такі основні завдання:

встановити ефективність застосування та проаналізувати існуючі види забезпечення зобов'язань (які законодавчо встановлені та вироблені виключно договірною практикою) для забезпечення виконання зобов'язань у цивільному законодавстві;

теоретично обґрунтувати особливості правовідносин страхування як нетрадиційного забезпечувального способу та визначити їх місце в системі видів забезпечення виконання зобов'язань;

встановити прояви структурних елементів страхових правовідносин як способу забезпечення виконання зобов'язань;

визначити правовий статус сторін та інших учасників договору страхування як способу забезпечення виконання зобов'язань;

з'ясувати основні види ризиків при страхуванні як способу забезпечення виконання зобов'язань;

розкрити умови та порядок укладення договору страхування як підстави виникнення страхових правовідносин, встановити його правову сутність та мету;

визначити порядок укладення, зміни та припинення договору страхування як способу забезпечення виконання зобов'язань;

виробити пропозиції, спрямовані на вдосконалення законодавства у сфері забезпечення виконання зобов'язань та страхування як одного з нетрадиційних способів.

Об'єктом дослідження є правові відносини, що виникають між страховиком і страхувальником при забезпеченні виконання цивільно-правових

зобов'язань останнього.

Предметом дослідження є теоретичні підходи та правові норми із регулювання відносин щодо страхування як способу забезпечення зобов'язань, а також практика їх застосування.

Методологію дослідження склали системний, логічний, історичний, компаративістський та інші наукові методи. Метод формально-логічного аналізу використовувався при дослідженні змісту норм, які регулюють відносини із забезпечення виконання зобов'язань та страхування, відносини, безпосередньо пов'язані з укладенням та оформленням страхового договору. Метод системно-структурного аналізу використовувався для з'ясування системи способів забезпечення виконання зобов'язань у цивільному праві України, визначення місця в них страхових зобов'язань, їх структури, видів, елементів тощо. Використання методу порівняльного аналізу надало змогу здійснити порівняння головних положень про забезпечення зобов'язань страхуванням із суміжними відносинами та правовими інститутами, що пов'язані з тематикою дисертаційного дослідження, а також з'ясувати законодавчі рішення в іноземних законодавствах. Метод історичного аналізу застосовувався для встановлення чинників формування страхування як способу забезпечення зобов'язань, визначення тенденцій та характеру її розвитку.

Розгляд окремих питань здійснювався від загального до окремого, що дало змогу на підставі дедуктивного методу зробити низку висновків. Були застосовані різні способи доктринального тлумачення цивільного та господарського законодавства: словесне, реальне, логічне та ін.

Теоретичною основою дослідження є праці вітчизняних та зарубіжних фахівців у галузі цивільного права, римського приватного права, загальної теорії права М.М. Агаркова, С.С. Алексєєва, С.І. Аскназія, М.І. Брагінського, С.М. Братуся, В.В. Вітрянського, К.О. Граве, В.П. Грибанова, О.С. Йоффе, О.А. Загорулько, О.О. Красавчикова, В.С. Константинова, Н.І. Матузова, Д.І. Мейєра, І.Б. Новицького, К.П. Победоносцева, І.О. Покровського, М.Г. Проніної, І.Й. Пучковської, К.І. Скловського, С.Я. Сорокіна, Є.О. Суханова, Ю.К. Толстого, Р.Й. Халфіної, Є.О. Харитонова, П.П. Цитовича, Я.О. Чапічадзе, Г.Ф. Шершеневича, Р.Б. Шишки, Т.С. Шкрум, Ф.Ф. Шпанагеля та інших.

Дослідженню страхових правовідносин, були присвячені праці представників дореволюційної доби. Зокрема це роботи, В.Р. Ідельсона, Д.І. Мейєра, Г.Ф. Шершеневича тощо. Правові питання майнового страхування в економічних зв'язках радянського періоду висвітлювалися: Є.Н. Гендзехадзе, К.О. Граве, Л.А. Лунцем, О.С. Йоффе, В.К. Райхером, В.І. Серебровським, В.М. Яковлєвим та ін.

Значний внесок у розв'язання проблем страхових правовідносин був зроблений М.Я. Шиміною, В.В. Аленичевим, Д.А. Петровим, Є.О. Сухановим. В останні роки відчувається значна зацікавленість українських вчених-правознавців проблемами страхових правовідносин. Аналізу страхових правовідносин присвячені праці Є.М. Білоусова, В.В. Луця, В.П. Янішена, Я.О. Чапічадзе.

Разом з тим теоретичні проблеми становлення і розвитку страхування як способу забезпечення виконання зобов'язань висвітлені недостатньо і потребують поглибленого вивчення, що є актуальним з теоретичної та практичної точок зору, а тому є всі підстави для вивчення цієї проблеми на рівні дисертаційного дослідження.

Емпіричним підґрунтям дослідження слугували положення актів цивільного законодавства України та практика їх застосування.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що вперше в українській юридичній літературі зроблено спробу комплексного дослідження страхування як способу забезпечення зобов'язань.

На підставі одержаних у процесі дисертаційного дослідження результатів предметом обговорення на захисті можуть бути такі положення, що мають пріоритет та наукову новизну:

уперше:

запропоноване авторське формулювання визначення забезпечувального зобов'язання як правовідношення, що засноване на правовій нормі, за яким при порушенні основного забезпечуваного зобов'язання, воно забезпечує інтереси кредитора як спосіб забезпечення, та спрямоване на стимулювання боржника до належного виконання юридичних зобов'язань;

стверджується, що до властивостей акцесорності відноситься:

- 1) недійсність основного зобов'язання спричиняє недійсність акцесорного;
- 2) припинення основного зобов'язання спричиняє припинення акцесорного;
- 3) кредитором в основному і забезпечувальному зобов'язаннях завжди є одна і та ж особа;
- 4) зміну основного зобов'язання спричиняє припинення акцесорного;
- 5) отримання кредитором виконання за рахунок забезпечення припиняє відразу два зобов'язання – і забезпечувальне, і основне;
- 6) права кредитора в забезпечувальному зобов'язанні можуть бути реалізовані тільки при порушенні умов основного зобов'язання;
- 7) порядок захисту прав в акцесорних зобов'язаннях безпосередньо залежить від основного зобов'язання;
- 8) спільність цілей на досягнення яких спрямовані всі способи забезпечення виконання зобов'язань;

запропоновано узгодити норми ЦК України та ГК України як між собою, так і з законодавством про фінансові послуги. Уявляється за доцільне або виключити слова «страхова організація» зі ст. 560 ЦК України, або поміняти їх місцями з словами «або інша фінансова установа». Тим самим буде усунене недоречне протиставлення страхових організацій фінансовим установам;

запропоновано привести у відповідність до Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» і положення ч. 1 ст. 200 ГК України, в якій, крім змін, аналогічних запропонованим змінам до ст. 560 ЦК України, слова «кредитною установою» доцільно замінити словами «фінансовою установою»;

запропоновано надати страховому інтересу легальне визначення та внести доповнення в страхове законодавство, зокрема, в ЦК України та Закон України «Про страхування» в наступній редакції: «Страховий інтерес – суб'єктивне

відношення особи, яке обумовлене об'єктивною потребою в збереженні об'єкта страхової охорони та з втратою якого особа може зазнати шкоди (матеріальної чи моральної) при настанні певної страхової події»;

пропонується авторське формулювання визначення договору страхування як: «за договором страхування страховик за рахунок страхового фонду зобов'язується видати страховий поліс (страхове свідоцтво) в разі настання страхового випадку, виплатити страхувальнику встановлену договором страхову суму (страхову премію), а страхувальник зобов'язаний у встановлені строки і порядку повідомити про настання страхового випадку, зміни в об'єкті страхування та сплатити (сплачувати) страхові платежі»;

стверджується, що страхування як спосіб забезпечення виконання зобов'язання виступає саме у вигляді добровільного страхування відповідальності;

пропонується надати визначення вигодонабувача, оскільки ч. 4 ст. 3 Закону України «Про страхування» прямо вказує на те, що вигодонабувачами є «громадяни» та юридичні особи, які можуть зазнати збитків, в разі настання страхового випадку. Доцільно в Законі України «Про страхування» надати легальне визначення вигодонабувача, як фізичної або юридичної особи, яка може зазнати збитків в результаті настання страхового випадку і може претендувати на страхове відшкодування;

удосконалено:

пропозицію, щодо внесення змін до ст. 985 ЦК України шляхом закріплення двох умов: 1) страхове відшкодування виплачується, але страховик має право при визначенні розміру страхового відшкодування вирахувати несплачену суму страхової премії; 2) страхове відшкодування не виплачується у зв'язку з тим, що в договорі сторони передбачили розповсюдження страхового захисту лише на ті страхові випадки, які мали місце після вступу договору в дію;

пропозицію про закріплення у ст. 989 ЦК України такого припису: «якщо розмір збитків третіх осіб більший за розмір страхової суми, то відповідну різницю страхувальник зобов'язаний компенсувати одноосібно».

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що викладений матеріал, наведені висновки, пропозиції та рекомендації можуть бути використані у:

науково-дослідній сфері – сформульовані у роботі висновки, пропозиції та рекомендації можуть слугувати емпіричною базою для подальших правових досліджень у сфері загальної теорії забезпечення виконання зобов'язань та страхування як нетрадиційного їх способу;

сфері практичної діяльності – сформульовані у дисертації положення можуть використовуватися для забезпечення єдності розуміння і правильного застосування норм, які регулюють страхування як спосіб забезпечення виконання зобов'язань;

правозастосовчій діяльності – сформульовані у дисертації положення щодо вдосконалення чинного цивільного законодавства можуть стати основою при

розробці відповідних законопроектів, удосконаленні актів цивільного законодавства України, при визначенні й уточненні змісту основоположних понять інституту способів забезпечення виконання зобов'язань й інституту страхування та формуванні судової практики;

навчальному процесі – результати дослідження можуть бути використані у навчальному процесі як при викладанні нормативного курсу з цивільного права, так і спецкурсу «Страхування», а також інших спецкурсів, пов'язаних із правовим регулюванням страхової діяльності.

Особистий внесок здобувача. Серед публікацій за темою дисертації у співавторстві написана одна. Особистий внесок здобувача у написанні цієї статті полягає у розробленні основної ідеї та викладенні змісту щодо системи забезпечення виконання зобов'язань в цивільному праві України.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні положення та їх аргументація, рекомендації практичного характеру стосовно вдосконалення цивільного законодавства України, що містяться у дисертаційному дослідженні, були обговорені на засіданнях кафедри цивільного права Одеської національної юридичної академії. Окремі положення дисертаційного дослідження обговорювалися на конференціях: IV Міжнародній науково-методичній конференції «Римське право і сучасність» (19-20 травня 2006р., м. Одеса), 9-й (61-й) звітній науковій конференції професорсько-викладацького і аспірантського складу Одеської національної юридичної академії (26 квітня 2006 р., м. Одеса), 10-й ювілейній звітній науковій конференції професорсько- викладацького і аспірантського складу «Правове життя сучасної України» (27-28 квітня 2007 р., м. Одеса)

Публікації. Основні теоретичні та практичні висновки, положення та пропозиції дисертаційного дослідження викладені у п'яти наукових статтях, чотири з яких опубліковані у виданнях, що входять до переліку наукових фахових видань, затверджених ВАК України та у трьох тезах доповідей.

Структура дисертації визначена метою та завданнями дослідження і складається зі вступу, трьох розділів, висновків, та списку використаних джерел, що становить 223 найменування. Повний обсяг дисертації складає 198 сторінок, із них список використаних джерел 17 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність теми дисертаційного дослідження, сформульовано мету і завдання дослідження, визначено об'єкт, предмет і використанні методи дослідження, викладено наукову новизну і основні положення, що виносяться на захист, висвітлено практичне значення отриманих результатів, подані дані про апробацію результатів дослідження.

У **розділі першому «Загальна характеристика способів забезпечення виконання зобов'язань»**, який складається з трьох підрозділів, досліджуються поняття, ознаки, способи забезпечення виконання зобов'язань, а також інші (нетрадиційні) види забезпечення виконання зобов'язань.

У підрозділі 1.1. «Поняття та ознаки забезпечення виконання зобов'язань» авторкою зроблено спробу узагальнити наукові знання в сфері застосування видів способів забезпечення виконання зобов'язань та вивести загальну дефініцію способів забезпечення виконання зобов'язань. В процесі дослідження в цьому напрямку авторкою виявлено, що питання, що стосуються загальних положень про забезпечення зобов'язань врегульовані в законі неповно і суперечливо.

На основі системного тлумачення ЦК України автор приходить до висновку про те, що поняття про забезпечення зобов'язань слід пов'язувати з сенсом, який вкладається в нього нормами розділу, спеціально присвяченого цьому інституту – глава 49 ЦК України.

Автор досліджує функції забезпечень, ознаки забезпечувального зобов'язання. В ході здійсненого аналізу автор приходить до висновку, що забезпечувальне зобов'язання – це правовідношення, що виникло на підставі правової норми внаслідок порушення основного забезпечувального зобов'язання його стороною, виконання якого, залежно від способу забезпечення, спрямоване на стимулювання боржника до належного виконання обов'язків та на захист інтересів кредитора.

У підрозділі 1.2. «Способи забезпечення виконання зобов'язання» досліджуються особливості виконання забезпечувального зобов'язання, що виникає з: неустойки, поруки, гарантії, завдатку, застави та її окремих видів – іпотеки і закладу, притримання. Зазначається, що розглянуті в даному підрозділі деякі аспекти виконання забезпечувальних зобов'язань свідчать про особливості їх елементів, динаміки, юридичних фактів, що на них впливають.

У підрозділі 1.3. «Інші (нетрадиційні) способи забезпечення виконання зобов'язань» автор дисертаційного дослідження вважає за потрібне розглянути існуючі способи забезпечення зобов'язань, які не назвав законодавець в ст. 546 ЦК України, але вказав на можливість їх встановлення законом або договором. До них слід віднести: міри оперативного впливу, страхування ризику невиконання договору, безакцептне списання, акредитив, угода репо, валютна обмовка, платіж до відвантаження товару (передоплата), чек, вексель, резервування права власності, обмовки про збереження права власності, операції здійснені під відкладальною умовою, попередній договір.

У другому розділі «Теоретичні, методологічні та правові основи страхування», який складається з двох підрозділів, досліджуються сутність, функції та принципи страхування, а також класифікація страхових правовідносин.

У підрозділі 2.1. «Сутність, функції та принципи страхування» автор наводить визначення поняття страхування. Стверджується, що основні призначення страхування – це захисне, накопичувальне, інвестиційно - зберігальне, розподільче, стабілізуюче, міжнародне фінансове.

За формою страхування виступає як державне, акціонерне, взаємне, кооперативне та самострахування. Страхування втілює в собі ідею попередження, захисту та безпеки. Зміст страхування розкривається в його функціях, таких, як:

ризикова, створення й використання страхових резервів (фондів), заощадження коштів, превентивна, інвестиційна.

У дисертації обстоюється думка автора, що сутність страхування розкривається при розгляді змісту принципів страхування. Виходячи з особливостей українських договірних цивільно-правових відносин, що виникають в процесі страхування, розглянуті такі базисні принципи його здійснення: як конкурентність, страховий ризик, страхового (майнового) інтересу, максимальної сумлінності (найвищої довіри), відшкодування в межах реально завданих збитків, франшизи, суброгації, контрибуції, співстрахування і перестрахування, диверсифікації.

У **підрозділі 2.2. «Класифікація страхових правовідносин»** автором досліджується класифікація страхових правовідносин. Так, розрізняють класифікацію страхування: а) за історичними ознаками (пов'язана з етапами розвитку страхування); б) за економічними ознаками: спеціалізація, об'єкти страхування, рід небезпек, статус страхувальника, статус страховика; в) за юридичними ознаками: вимоги міжнародних угод і внутрішнього законодавства та форма проведення (під якою фактично розуміються підстави виникнення).

Класичною для цивільного права є класифікація, яка була надана О.С. Іоффе: за суб'єктом (з участю фізичних чи юридичних осіб); за об'єктом страхової охорони (майнове і особисте страхування) та за джерелом виникнення (добровільне і обов'язкове). Виділяють чотири можливі об'єкти страхування: страхова виплата, річ і особисті блага, страховий інтерес, страхова послуга. Автором зазначається, що існують три види страхування: майнове, особисте та страхування відповідальності.

В залежності від роду діяльності страховика існує чотири види страхування: звичайне (пряме), перестрахування, співстрахування і взаємне страхування.

Автор констатує ключову роль страхового інтересу для здійснення страхових правовідносин, в той же час, автор не вагає за можливе визнати страховий інтерес об'єктом страхування. Запропоновано надати страховому інтересу легальне визначення та внести доповнення в страхове законодавство, зокрема, в ЦК України та Закон України «Про страхування» статтю в редакції: «Страховий інтерес – суб'єктивне ставлення особи (фізичної або юридичної), яке обумовлене об'єктивною потребою в збереженні об'єкта страхової охорони, та з втратою якого особа може зазнати шкоди (матеріальної чи моральної) при настанні певної страхової події».

У **третьому розділі «Договір страхування як спосіб забезпечення виконання зобов'язань»**, який складається з трьох підрозділів, присвячений досліджено поняття договору страхування як способу забезпечення виконання зобов'язань, визначенню сторін та динаміки договірних правовідносин страхування.

У підрозділі 3.1. «Поняття договору страхування як способу забезпечення виконання зобов'язань» автором досліджується поняття договору страхування, аналізується, що є об'єктом страхування. Стверджується, що договір страхування відповідальності – це домовленість між страховиком і страхувальником, за якою страховик зобов'язується, в разі настання страхового випадку, відшкодувати третім особам, в межах встановленого сторонами ліміту відповідальності збитки, ненавмисно завдані страхувальником, а страхувальник зобов'язується своєчасно вносити страхові платежі та виконувати інші умови договору.

Визначаються істотні умови договору страхування відповідальності, такі як: об'єкт, предмет страхування, страховий ризик, ліміт відповідальності страховика, розміри страхового внеску та строк дії договору.

Автором зазначаються ознаки договору страхування, визначаються особливості договору особистого страхування, договору майнового страхування та страхування відповідальності.

Автор вважає, що основна особливість договору страхування відповідальності виражається в його меті – захисті майнових інтересів страхувальника від витрат, які можуть бути покладені на нього (у відповідності до законодавства) судом у зв'язку з ненавмисно завданими ним збитками третім особам.

У підрозділі 3.2. «Сторони договору страхування як способу забезпечення виконання зобов'язань» основну увагу автором приділено визначенню сторін. Розроблено визначення «страховик», «страхувальник», визначаються їх суб'єктивні права та юридичні обов'язки.

Окрім сторін, до учасників договору страхування відповідальності належать треті (фізичні чи юридичні) особи, яким у разі настання страхового випадку виплачується страхове відшкодування. Особливість правового статусу потерпілого у договорі страхування полягає в тому, що він, не будучи стороною договору, набуває суб'єктивних прав, якими його наділив страхувальник. Він відповідає всім формальним вимогам, які ставляться до вигодонабувачів (бенефіціарів), як от: не приймає активної участі в договорі, але є учасником страхового правовідношення і може звернутися за відшкодуванням безпосередньо до страховика.

Зауважимо, що з приводу врегулювання питання про третіх осіб, страхування цивільної відповідальності має свої особливості, які підкреслюють самостійність та відмінність страхування відповідальності від інших видів страхування. Так, договір майнового страхування може бути укладений лише на користь тієї особи, яка має охоронювальний законом інтерес у збереженні майна (тобто власника, орендаря, заставодавця тощо). Ця третя особа завжди відома наперед і прямо вказується в договорі страхування. Вигодонабувач, тобто особа, яка має право на отримання страхової суми, може бути призначений і за договором особистого страхування. Страхувальник за власним бажанням має право замінити вигодонабувача іншою особою.

При страхуванні відповідальності вигодонабувачі визначені законом – це

особи, які зазнали збитків у результаті настання страхового випадку (Закон України «Про страхування» – ст. 3 ч. 4). Тобто, якщо в договорі страхування вказаний інший вигодонабувач (або він у ньому взагалі не вказаний) – це не приймається до уваги при виплаті страхового відшкодування.

Автор пропонує власне визначення вигодонабувача як фізичної або юридичної особи, яка може зазнати збитків в результаті настання страхового випадку і може претендувати на страхове відшкодування.

Окрім вказаних учасників, існує ще одна категорія осіб, які сприяють виникненню страхових відносин і проводять їх документальне оформлення – це страхові посередники. Згідно із ст. 15 Закону «Про страхування» посередницьку діяльність між потенційним страхувальником та страховиком можуть здійснювати страховий або перестраховий брокер, страхові агенти.

У *підрозділі 3.3. «Динаміка договірних правовідносин страхування як способу забезпечення виконання зобов'язань»* автором зазначається, що договір страхування укладається на підставі письмової заяви-анкети страхувальника. Розроблено поняття «страховий поліс».

Автор вважає, що законодавець певною мірою ототожнює поняття «договір страхування» і «страховий поліс». По-перше, окремого законодавчого визначення страхового полісу (свідництва) не існує. А по-друге, якщо страховий поліс є формою договору страхування, то він і є тим самим договором страхування.

Встановлено, що до підстав, за наявності яких страховик має право відмовити страхувальнику у виплаті страхового відшкодування належать: 1) навмисні дії страхувальника або особи, на користь якої укладено договір страхування, спрямовані на настання страхового випадку; 2) вчинення страхувальником-громадянином або іншою особою, на користь якої укладено договір страхування, умисного злочину, що призвів до страхового випадку; 3) подання страхувальником свідомо неправдивих відомостей про об'єкт страхування або про факт настання страхового випадку; 4) отримання страхувальником повного відшкодування збитків за майновим страхуванням від особи, винної у їх заподіянні; 5) несвоєчасне подання страхувальником відомостей про настання страхового випадку без поважних на те причин, або ж створення страховикові перешкод у з'ясуванні обставин, характеру та розміру збитків; 6) інші випадки, передбачені законодавством України.

Припинення договору страхування як способу забезпечення зобов'язань можливе за таких обставин: 1) закінчення терміну його дії; 2) виплати страховиком страхового відшкодування в повному розмірі; 3) несплати страхувальником платежів у встановлені договором терміни; 4) ліквідації страхувальника-юридичної особи або смерті страхувальника-громадянина чи втрати ним дієздатності; 5) ліквідації страховика у порядку, встановленому законодавством України; 6) прийняття судового рішення про визнання договору страхування недійсним; 7) в інших випадках, передбачених законодавством України.

При розгляді недійсності договору страхування, автор зазначає, що договір

страхування, як будь-який правочин, має відповідати загальним вимогам, додержання яких є необхідним для чинності правочину.

Загальні умови недійсності правочинів встановлені ЦК України (ст. 215-236), проте для договору страхування Закон України «Про страхування» додатково вводить ще дві умови: 1) коли договір укладено після страхового випадку; 2) коли об'єктом договору страхування є майно, яке підлягає конфіскації на підставі судового вироку або рішення, що набуло законної сили.

ВИСНОВКИ

У **Висновках** сформульовано та викладено основні найважливіші науково - теоретичні та практичні результати, отримані на основі здійсненого дослідження.

1. Виконання договірних зобов'язань часто супроводжується встановленням допоміжних (додаткових) зобов'язань, які стимулюють боржника до точного і неухильного виконання зобов'язання, а також зменшують негативні наслідки, що можуть настати у разі його порушення або запобігають їм.

2. Характерною для всіх видів забезпечення виконання зобов'язання ознакою є спільність цілей, на досягнення яких спрямовані всі засоби забезпечення виконання зобов'язань. Основною метою є надання кредитору певних гарантій задоволення його вимог. Відмінність полягає лише у тому конкретному правовому механізмі, застосування якого забезпечує задоволення вимог кредитора.

3. Особливості виконання забезпечувальних зобов'язань залежать також і від конкретного способу забезпечення виконання основного зобов'язання.

4. Відповідно до ст. 546 ЦК України виконання зобов'язання може забезпечуватись неустойкою, порукою, гарантією, заставою, притриманням, завдатком. Зазначений перелік видів забезпечення виконання зобов'язань не є вичерпним. Інші види забезпечення виконання зобов'язань можуть бути встановлені законом або договором.

5. Виконання договірних зобов'язань наразі супроводжується існуванням допоміжних (додаткових) зобов'язань, які мають на меті стимулювання боржника до точного і неухильного виконання зобов'язання, а також запобігання або зменшення негативних наслідків, що можуть настати у разі його порушення.

6. Одним з найпоширеніших нетрадиційних способів виконання зобов'язань, що використовуються суб'єктами цивільних правовідносин є страхування.

7. Страхування – це вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів громадян та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати громадянами та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) та доходів від розміщення коштів цих фондів Законом України

(ст. 1 Закону України «Про страхування»).

8. Автором пропонується визначення договору страхування як: за договором страхування страховик за рахунок страхового фонду зобов'язується видати страховий поліс (страхове свідоцтво) в разі настання страхового випадку, виплатити страхувальнику встановлену договором страхову суму (страхову премію), а страхувальник зобов'язаний в установлені строки і порядку повідомити про настання страхового випадку, зміни в об'єкті страхування та сплатити (сплачувати) страхові платежі.

9. Страхування як спосіб забезпечення зобов'язань виступає саме у вигляді добровільного страхування відповідальності.

10. Аналіз особливостей договору страхування як способу забезпечення зобов'язань дав можливість визначити його як угоду між страховиком і страхувальником, за якою страховик бере на себе зобов'язання в разі настання страхового випадку (невиконання або неналежне виконання основного зобов'язання) відшкодувати кредиторі страхувальника (за основним зобов'язанням) в межах ліміту відповідальності збитки, ненавмисно завдані страхувальником, а страхувальник зобов'язується своєчасно вносити страхові платежі та виконувати інші умови договору. Безпосередньою та основною метою даного договору є захист майнових інтересів потенційних заподіювачів шкоди. Укладаючи договір страхування і сплачуючи страхову премію, страхувальник має на меті забезпечити власний майновий інтерес – отримати певну грошову компенсацію (витрати на попередження і зменшення збитків, судові витрати тощо) і зберегти належний йому майновий стан. Якщо ж дану ситуацію розглядати з соціальної позиції, то договір страхування як спосіб забезпечення зобов'язань є гарантією отримання кредитором належного відшкодування збитків, завданих певними діями чи бездіяльністю страхувальника-боржника за основним зобов'язанням.

11. Серед істотних умов договору страхування як способу забезпечення зобов'язань виділяють: об'єкт, предмет, страховий ризик (страхові випадки), ліміт відповідальності страховика (страхова сума), розмір страхового внеску та строк дії договору.

12. До категорії учасників договору страхування як способу забезпечення зобов'язань належать: страховик, страхувальник та вигодонабувач.

13. Договір страхування є нікчемним або визнається недійсним у випадках, встановлених ЦК України. ЦК України (ст. 998) та Закон України «Про страхування» (ст. 29) передбачають також особливі випадки визнання договору страхування недійсним, якщо: його укладено після настання страхового випадку, а також, якщо об'єктом договору страхування є майно, яке підлягає конфіскації на підставі судового вироку або рішення, що набуло законної сили.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Жила А.С. Система обеспечения обязательств по гражданскому праву Украины /Е.С. Красильникова, А.С. Жила //Актуальні проблеми держави і права. – 2006. – Вип. 28. – С. 207-213.
2. Жила А.С. Основні поняття страхової діяльності /А.С. Жила //Актуальні проблеми держави і права. – 2007. – Вип. 31. – С. 169-175.
3. Жила А.С. Страхування як нетрадиційний засіб забезпечення зобов'язань /А.С. Жила //Актуальні проблеми держави і права. – 2007. – Вип. 33. – С. 210-213.
4. Жила А.С. Притримання як спосіб забезпечення зобов'язань /А.С. Жила //Актуальні проблеми держави і права. – 2008. – Вип. 38. – С. 194-198.
5. Жила А.С. Правова природа страхового інтересу у страхуванні /А.С. Жила //Часопис цивілістики. – 2008. – Вип. 7. – С. 35-37.
6. Жила А.С. Класифікація засобів забезпечення контрактних зобов'язань у Стародавньому Римі /А.С. Жила //IV Міжнародна науково-методична конференція «Римське право та сучасність»: програма та тези доповідей. – 2006. – С. 164-166.
7. Жила А.С. Страхування як засіб забезпечення зобов'язань /А.С. Жила //Правове життя сучасної України: Тези доповідей 9-ї звітної наукової конференції професорсько-викладацького і аспірантського складу. – 2006. – С. 174-175.
8. Жила А.С. Суб'єкти страхових правовідносин /А.С. Жила //Правове життя сучасної України: Тези доповідей 10-ї ювілейної звітної наукової конференції професорсько-викладацького і аспірантського складу. – 2007. – С. 279-281.

АНОТАЦІЯ

Жила А.С. Страхування як спосіб забезпечення виконання зобов'язань у цивільному законодавстві України. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. – Одеська національна юридична академія, Одеса, 2009.

Дисертація присвячена дослідженню і обґрунтуванню теоретичних засад страхування, як способу забезпечення виконання зобов'язань у цивільному законодавстві України. Проаналізовано поняття та ознаки забезпечення виконання зобов'язань, способи забезпечення виконання зобов'язань.

Здійснено аналіз сутності, функцій та принципів страхування. Досліджено класифікацію страхових правовідносин. Значну увагу приділено договору страхування як способу забезпечення виконання зобов'язань. Зокрема, детальному аналізу піддано поняття договору страхування, визначенню сторін договору страхування та динаміки страхових правовідносин.

Сформульовані пропозиції стосовно вдосконалення норм чинного законодавства та узгодження положень Цивільного кодексу України.

Ключові слова: забезпечення із страхування, способи забезпечення виконання зобов'язань, страхування, договір страхування.

АННОТАЦІЯ

Жила А.С. Страхование как способ обеспечения исполнения обязательств в гражданском законодательстве Украины. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.03 – гражданское право и гражданский процесс; семейное право; международное частное право. – Одесская национальная юридическая академия, Одесса, 2009.

Диссертационная работа посвящена исследованию теоретических основ страхования как способа обеспечения исполнения обязательств в гражданском законодательстве Украины.

В ней проанализировано состояние цивилистических научных и практических трудов, в которых были в той или иной мере исследованы способы обеспечения обязательств как таковые, и страхование, в частности, и доказано, что до сих пор не имело место комплексное изучение соответствующего института в рамках самостоятельного исследования в национальной цивилистической науке.

Обеспечение исполнения обязательств в целом и способы обеспечения исполнения обязательств, в частности, занимают в гражданском праве Украины особое место при анализе эффективности норм гражданского права и их влияния на экономические отношения.

С учетом этого обстоятельства исследована общая характеристика и существующие виды способов обеспечения обязательств и правовое место страхования как самостоятельного их вида в гражданском праве.

Страхование – наиболее распространенный способ устранения и ограничения рисков, с которыми встречаются субъекты хозяйственной деятельности.

Одним из наиболее распространенных рисков с которыми встречаются субъекты хозяйственной деятельности – это риски, связанные с потерей прибыли, а также с потерей или нанесением вреда имуществу.

В связи с этим, одно из основных заданий при проведении мероприятий по обеспечению исполнения договоров – минимизация потерь в хозяйственной деятельности.

Развитие общества и конкуренция на рынке страхования привели к созданию качественно новых страховых продуктов, что, в свою очередь, привело на практике к разработке новых договоров страхования и необходимости их урегулирования на законодательном уровне.

На основе анализа применения страхования как способа устранения или ограничения рисков приходим к выводу о том, что институт страхования полезен

как для отдельных лиц, так и для государства в целом. Устраняя или ограничивая риск страхования дает субъекту хозяйственной деятельности возможность без страха осуществлять такую деятельность.

Однако, на сегодня состояние правоотношений страхования на страховом рынке Украины свидетельствуют о серьезных противоречиях и пробелах в действующем законодательстве.

В связи с этим, создание системы финансовых гарантий, развитие страхования в Украине как механизма защиты имущественных интересов является необходимым. Все это обуславливает необходимость углубленного исследования отдельных гражданско-правовых норм, которые регулируют правоотношения страхования как такового и в качестве способа обеспечения, в частности.

Проанализированы понятия и свойства обеспечения исполнения обязательств, способы обеспечения исполнения обязательств. Проанализированы суть, функции и принципы страхования. Исследована классификация страховых правоотношений. Основное внимание сосредоточено на договоре страхования как способе обеспечения исполнения обязательств. А именно, детально проанализировано понятие, признаки договора страхования, определены стороны договора страхования, их права и обязанности, а также динамика страховых правоотношений.

Автором обосновывается вывод о том, что существенными условиями договора страхования являются: объект, предмет, страховой риск (страховые случаи), лимит ответственности страховика (страховая сума), размер страховых взносов и срок действия договора.

В диссертации сформулированы предложения по совершенствованию норм действующего законодательства и согласованию положений Гражданского кодекса Украины.

Ключевые слова: обеспечение по страхованию, способ обеспечения исполнения обязательств, страхование, договор страхования.

SUMMARY

Zhyly A.S. Insurance, as the methods of the securing execution obligations at the Ukraine civil legislation. – Manuscript.

The thesis for the degree of Candidate of Law. – Speciality 12.00.03 – civil law and civil procedure; family law; international private law. – Odessa National Academy of Law, Odessa, 2009.

The thesis is devoted to investigation of the insurance theoretic theory like a method to discharge the obligation at the Ukraine civil legislation.

Here were analyzed the conception and behaviour to securing execution of the obligations and the methods of the securing execution obligations. Here were analyzed the essences, functions and the principles of the insurance. The classification of the insurance legal relationship is searched. The main tension is concentrated for the insurance agreement as a method to securing execution of the

obligations. Notably, in detail was analyzed the conception of the insurance agreement and the directions of the insurance agreement and the insurance legal relationship evolution were specified.

The proposition for the improvement of the legal regulations of the current legislation and concordance the conditions of the Ukraine Civil code were formulated in the dissertation.

Keywords: the securing of the insurance, the methods of the securing execution obligations, the insurance, the insurance agreement.